

4.7. Асоціації органів місцевого самоврядування – ефективний інструмент розвитку територіальних громад

Досвід європейських країн підтверджує, що еволюція державності в більшості з них йшла шляхом децентралізації публічної влади, обмеження функцій органів державної влади на місцях при розвиненому місцевому самоврядуванні, наділеному максимальною кількістю повноважень [42]. Потреба в таких перетвореннях в Україні назріла давно, оскільки принципи місцевого та регіонального управління залишалися незмінними протягом десятиліть. Успадкована ще з радянських часів, ідеологічно і функціонально застаріла система органів публічної влади не сприяє розвитку демократичних відносин між державою і територіальними громадами. Подальша розбудова демократичної правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою вимагає створення в Україні ефективної, дієздатної системи місцевого самоврядування, яка має відповідати цінностям демократичного суспільства й забезпечувати здійснення прав і свобод людини і громадянина на місцевому рівні. Зрозуміло що проголошуючи свій європейський вибір ми не можемо не визнавати правил, встановлених європейською спільнотою, або визнавати їх частково, бо Європейська хартія місцевого самоврядування була ратифікована у повному обсязі [426].

Глибока і системна реформа місцевого самоврядування є основою розвитку громадянського суспільства. Але місцеве самоуправління в нашій країні ніколи не було особливо авторитетним. І це не дивно: для більшості місцевих рад, які не наділені відповідними повноваженнями та не мають належного матеріально-фінансового забезпечення фактично зведена до нуля можливість вирішення значного кола питань місцевого значення. Подолання тих чи інших проблем, з якими стикаються керівники органів місцевого самоврядування в своїй повсякденній роботі, нерідко знаходиться за межею їх реальних можливостей. Чи може, наприклад, сільська рада бути почутою у Києві на такому рівні, щоб її думку врахували при розробці чи удосконаленні законодавства? Теоретично – так, але на практиці це майже нереально.

Разом з тим, досить ефективний спосіб вирішення цих проблем частково був передбачений Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні", зокрема, про можливість добровільного об'єднання органів місцевого самоврядування в асоціації з метою більш ефективного здійснення повноважень, захисту прав та інтересів територіальних громад (ст. 15).

Незважаючи на те, що цей закон не визначав ані механізмів ані принципів такого об'єднання, перші асоціації органів місцевого самоврядування були створені в 90-х роках минулого століття, в перші

роки незалежності України й за час свого існування не лише отримали організаційне оформлення, але й посіли важливе місце в механізмі організації місцевого самоврядування. У вересні 1991 року була утворена Асоціація поріднених міст України, а у серпні 1992 року на загальних зборах цієї Асоціації було ухвалено рішення про перейменування її в Українську асоціацію місцевих та регіональних влад. На міжрегіональній нараді керівників міських рад, що відбулася у червні 1992 року в Дніпропетровську була заснована Асоціація міст України. Їх діяльність завжди була в полі зору науковців, зокрема, досліджувалися політико-правові основи інтеграційних процесів у системі органів місцевого самоврядування [266], сутність і правовий статус добровільних об'єднань, як особливих публічно-правових органів [265; 47], як корпоративних добровільних організацій, що утворюються для вираження і захисту інтересів органів місцевого самоврядування [21], теоретичні і практичні питання функціонування асоціацій місцевих рад в Україні [42].

Сьогодні багато з тих питань, які ставилися в роботах науковців і практиків значною мірою вирішено, однак необхідність проведення реформ у сфері місцевого самоврядування актуалізує нові не менш важливі проблеми організації і функціонування асоціацій органів місцевого самоврядування, як в правовій так і організаційній площині. Одним із головних завдань реформи місцевого самоврядування є підвищення ефективності публічно – владних структур субнаціонального рівня що, як правило, передбачає проведення децентралізації та розширення компетенції територіальних громад та їх органів. За цих обставин виникає потреба координації діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування на регіональному, національному та міжнародному рівнях, що зазвичай забезпечується асоціаціями.

Правові основи організації і діяльності асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань, їх взаємовідносин з органами державної влади та органами місцевого самоврядування певним чином визначено, відносини у цій сфері регулюються Конституцією України, Європейською хартією місцевого самоврядування, Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні", але в найбільшій мірі Законом України "Про асоціації органів місцевого самоврядування" [335]. На законодавчому рівні закріплено, що асоціації органів місцевого самоврядування – добровільні неприбуткові об'єднання, створені органами місцевого самоврядування з метою більш ефективного здійснення своїх повноважень, узгодження дій органів місцевого самоврядування щодо захисту прав та інтересів територіальних громад, сприяння місцевому та регіональному розвитку.

Асоціації створюються із всеукраїнським та місцевим статусом. Всеукраїнськими є асоціації, що об'єднують більше половини органів місцевого самоврядування відповідних територіальних рівнів. На підставі

цього закону були внесені відповідні зміни до статутів всеукраїнських асоціацій.

Так, 15 та 16 липня 2010 року в Харкові відбувся з'їзд Української асоціації місцевих та регіональних влад, в якому взяли участь делегати від 24 обласних і 260 районних рад. На з'їзді відповідно до вимог Закону України "Про асоціації органів місцевого самоврядування", організацію було перейменовано у Всеукраїнську асоціацію органів місцевого самоврядування "Українська асоціація районних та обласних рад". Станом на 15 травня 2012 р. членами Української асоціації районних та обласних рад є: Верховна Рада Автономної Республіки Крим; 24 обласних ради (100%); 371 районна рада (76,0%); 2 колективних члени (Тернопільська обласна асоціація органів місцевого самоврядування "Ради Тернопільщини", Асоціація органів місцевого самоврядування Харківської області).

Асоціація міст України відповідно до Закону України "Про асоціації органів місцевого самоврядування" була зареєстрована в Міністерстві юстиції України як Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування "Асоціація міст України". Сьогодні членами Асоціації міст України є 562 місцеві ради (393 міських, 114 селищних, 55 сільських).

У 2009 році для захисту прав та інтересів територіальних громад, сприяння місцевому і регіональному розвитку вперше було створено Всеукраїнську асоціацію сільських та селищних рад. Станом на початок 2012 року до складу Асоціації входить більше восьми тисяч територіальних громад та 2 асоціації органів місцевого самоврядування. У структурі Асоціації діють 21 регіональне відділення.

Керуючись ст. 6 Закону України "Про асоціації органів місцевого самоврядування" асоціації можуть на добровільних засадах засновувати спілки (конгреси, союзи тощо) шляхом укладення між собою угод про співробітництво та взаємодопомогу. В серпні місяці 2010 року між Всеукраїнською асоціацією районних і обласних рад, Всеукраїнською асоціацією органів місцевого самоврядування "Асоціація міст України" та Всеукраїнською асоціацією сільських та селищних рад та, ґрунтуючись на положеннях Конституції України, Європейської хартії місцевого самоврядування, Законів України "Про місцеве самоврядування в Україні" і "Про асоціації органів місцевого самоврядування", беручи до уваги необхідність співпраці органів місцевого самоврядування та узгодження їх позицій з ключових питань територіальної організації влади в Україні, місцевого і регіонального розвитку, одним з основних завдань яких є поліпшення забезпечення функціонування інституту місцевого самоврядування ,а також поєднання місцевих і державних інтересів було укладено угоду про заснування Національного конгресу місцевого самоврядування як форми взаємодії, взаємної допомоги, підтримки, консолідації інтересів місцевого самоврядування на державному рівні.

Сьогодні, вперше в новітній історії України, ключова роль у реформуванні владних інституцій відводиться місцевому самоврядуванню як "локомотиву" демократичного розвитку. Комплексне бачення цього процесу викладено в проєкті Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Проєкт, розроблений Всеукраїнською асоціацією органів місцевого самоврядування "Українська асоціація районних та обласних рад", є продуктом колективної думки, базовим документом, заснованим на принципах Європейської хартії місцевого самоврядування. У ньому об'єктивно відображений практичний двадцятирічний досвід, накопичений в регіонах країни, а також позиція провідних науковців та експертів. Пройшовши обговорення в Конгресі місцевих і регіональних влад України, проєкт визнаний представниками органів місцевого самоврядування всіх рівнів "дорожньою картою", яка веде до демократичного перетворення системи організації влади в українських регіонах.

Створенню Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні передували десятки ділових зустрічей у форматі круглих столів, конференцій, семінарів-нарад з актуальних проблем розвитку місцевого самоврядування, міжмуніципального та міжрегіонального співробітництва. Розробка цього документу обумовлена тим, що існуюча в Україні система місцевого самоврядування сьогодні не відповідає очікуванням та потребам суспільства. Функціонування місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримки сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг на основі сталого розвитку їздатної громади.

Важливе значення для розвитку місцевого самоврядування в Україні мають також місцеві асоціації, які можуть бути створені не менш як трьома органами місцевого самоврядування. На відміну від всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування практика їх роботи аналізується науковцями не часто, тому розглянемо насамперед діяльність місцевих асоціацій.

У 2007 році першою в Україні, в якості обласної асоціації (для інформації - Асоціація ОМС АРК Крим була зареєстрована раніше, але ми говоримо про обласні асоціації), була зареєстрована Асоціація органів місцевого самоврядування Харківської області. Її засновниками виступили Харківська обласна рада, Балаклійська, Красноградська, Кегичівська, Валківська районні ради та Куп'янська міська рада. Станом на 01.09.2013 року, Асоціація органів місцевого самоврядування Харківської області (далі – Асоціація) вже об'єднує 465 рад різного рівня, або 95,7% загальної кількості органів місцевого самоврядування регіону.

Така тенденція свідчить, без сумніву, про високий авторитет Асоціації в регіоні, яка виконує важливу комунікаційну та організаційну функцію, направлену на побудову оптимальних відносин між органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування.

Асоціація в тісній взаємодії з Харківської обласною радою, яка наприкінці 2011 року затвердила комплексну програму "Розвиток місцевого самоврядування в Харківській області на 2012-2016 роки" [374] здійснює реалізацію цілого комплексу заходів, спрямованих на розвиток місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства. Відповідно до законодавства одним з важливих напрямків роботи Асоціації є представництво інтересів місцевих рад на державному рівні. Адже, як вже зазначалося, для більшості органів місцевого самоврядування можливості впливу на центральні органи влади фактично зведені нанівець. Зважаючи на це Асоціація координує зусилля органів та посадових осіб місцевого самоврядування Харківської області на найбільш важливих напрямках, доносить "голос" сільських, селищних, міських рад, їх позицію до центральних органів влади, вносить пропозиції щодо удосконалення законодавства, покращення взаємодії регіонів з центром. А приводів для таких ініціатив "знизу" є чимало. Так лише у 2012 році Асоціацією було вирішено багато питань, у тому числі шляхом звернення до органів вищих органів державної влади. Направлено звернення до Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України стосовно підтримки питання щодо перегляду умов оплати праці працівників органів місцевого самоврядування всіх рівнів та збільшення в проекті бюджету видатків на їх утримання. Запропоновано Міністерству фінансів розглянути проблемні питання щодо:

- виділення з державного бюджету у 2012 році додаткового трансферту місцевим бюджетам на забезпечення виплати заробітної плати і проведення розрахунків за енергоносії, спожиті бюджетними установами;

- збільшення обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на компенсацію за пільговий проїзд окремих категорій громадян;

- вирішення питань ліквідації заборгованості місцевих бюджетів за середньостроковими позиками, отриманими за рахунок коштів єдиного казначейського рахунка в минулих роках;

- врахування під час визначення міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам на 2013 рік: видатків на утримання центрів матері та дитини та центрів соціально-психологічної допомоги; підвищених коригуючих коефіцієнтів фінансових нормативів бюджетної забезпеченості на утримання установ соціально-культурної сфери для територій з низькою щільністю населення; збільшення для обласних і районних бюджетів у розрахунку загального обсягу видатків, що враховуються під час визначення міжбюджетних трансфертів, коефіцієнта, який визначає обсяг нерозподіленого резерву коштів (з 0,005 до 0,02);

– запровадження диференційованого підходу щодо застосування коефіцієнта вирівнювання (альфа) для місцевих бюджетів, кошти яких передаються до державного бюджету;

– додаткової дотації на компенсацію втрат доходів бюджетів місцевого самоврядування на здійснення власних повноважень в результаті наданих державою податкових пільг.

За результатами розгляду інформації Куп'янського міського голови В. Демченка, Загальними зборами Асоціації було схвалено звернення до Кабінету Міністрів України з проханням розглянути можливість прискорення опрацювання Порядку диференційованої оплати соціальних послуг, що надаються територіальними центрами соціального обслуговування (надання соціальних послуг), залежно від доходу одержувачів цих послуг. У січні 2013 року отримана відповідь, в якій зазначено, що Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 19.12.2012 р. № 1184 "Про затвердження Порядку надання соціальних послуг із встановленням плати та внесенням змін до переліку соціальних послуг, умов та порядку їх надання структурними підрозділами територіального центру – соціального обслуговування (надання соціальних послуг)", яка набрала чинності з дня її офіційного опублікування – 03.01.2013 року.

Під час проведення Загальних зборів Асоціації у Борівському районі розглядалося питання щодо управління та використання водних ресурсів басейну річки Сіверський Донець та області в цілому. У ході обговорення питання керівники органів місцевого самоврядування області висловили занепокоєння станом річок транскордонного, міжобласного та місцевого значення. Особливу увагу було приділено проблемам Краснопавлівського водосховища як стратегічного об'єкта регіону. Відзначалася значна нестача коштів у місцевих бюджетах на вирішення існуючих проблем. Було прийнято рішення звернутися до Міністерства екології та природних ресурсів України щодо поліпшення екологічної ситуації у Харківській області із забезпеченням населення якісною питною водою, у т.ч. відновленням водності Краснопавлівського водосховища та інших водних об'єктів Харківщини. За результатами розгляду даного звернення Управлінню каналу Дніпро-Донбас, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 31.05.2012 року № 509 "Про поліпшення екологічного стану та зменшення забруднення Краснопавлівського водосховища у Харківській області", на подачу 120 млн. м куб. води у Краснопавлівське водосховище виділено 34,0 млн. грн. Також, державним бюджетом на 2012 рік на виконання природоохоронних заходів Комплексної програми захисту сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод на період до 2010 року та прогноз до 2020 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 03.07.2006 року № 901, виділено 63,9 млн. грн., з яких 17 млн. грн. – на погашення заборгованості за роботи, виконані у минулому році, у тому числі 2,52 млн. грн. – по Харківській області.

Мінприродою разом з Держводагентством, за пропозицією Асоціації, затверджено перелік водних об'єктів місцевого значення, опрацьовано питання щодо удосконалення критеріїв віднесення водних об'єктів до об'єктів загальнодержавного або місцевого значення, подано до Кабінету Міністрів пропозиції щодо внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 р. № 827 "Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення" в частині включення до переліку корисних копалин місцевого значення підземних вод, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання (пункт 2 частини другої статті 5 Водного кодексу України), та виключення їх з переліку корисних копалин загальнодержавного значення.

За результатами обговорення проекту змін до Закону України "Про Кабінет Міністрів України" (щодо типових штатів органів місцевого самоврядування) Асоціація підготувала та направила лист до Кабінету Міністрів України, Мінфіну і Мінрегіону, у якому зазначено, що органами самоврядування не підтримується даний законопроект. Розглянувши звернення Міністерство фінансів зазначило, що постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.1997 року № 1349 "Про фінансове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування" (зі змінами) носить рекомендаційний характер. Положення цієї постанови мають на меті зорієнтувати органи місцевого самоврядування у питаннях визначення своєї структури та чисельності працівників виконавчих апаратів рад, апаратів рад та їх виконавчих органів.

За ініціативою Асоціації та допомогою Всеукраїнської асоціації районних та обласних рад, Кабінетом Міністрів України внесені зміни до Регламенту Кабінету Міністрів України стосовно запровадження обов'язкової процедури консультацій із всеукраїнськими асоціаціями органів місцевого самоврядування щодо проектів нормативно-правових актів, що стосуються сфери місцевого самоврядування (згідно з тематикою, визначеною Законом України "Про асоціації органів місцевого самоврядування"), а також участі у засіданнях Кабінету Міністрів України їх представника з правом дорадчого голосу [326].

Асоціацією спільно з Головним управлінням агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації підготовлено матеріали щодо впровадження механізму безкоштовної передачі державою доїльних установок тим, хто займається виробництвом молока у приватному секторі, в особистих підсобних господарствах, а також щодо порядку надання компенсації за здану населенням продукцію. Узагальнено та відправлено до комісії з питань державного будівництва та місцевого самоврядування Всеукраїнської асоціації районних та обласних рад пропозиції щодо конституційних засад регулювання діяльності органів місцевого самоврядування.

Без сумніву, найбільш зловоденними для місцевого самоврядування сьогодні є проблеми, пов'язані з обмеженістю компетенції місцевих рад,

браком фінансування, конкуренцією повноважень із виконавчою владою. Їх вирішити на місцевому рівні неможливо, це сфера відповідальності, насамперед, Верховної Ради України, а також інших вищих органів державної влади. Водночас, існує безліч завдань, ефективність вирішення яких залежить від посадових осіб місцевого самоврядування, наявності у них спеціальних знань та певної правової підготовки. Для прикладу, досить складними є питання пов'язані з проведенням земельної реформи. Прикро, якщо для їх вирішення бракує компетентності посадових осіб органів місцевого самоврядування, недостатньо знань та вміння належним чином скористатися своїми повноваженнями, що може негативно відобразитися на забезпеченні реалізації прав і свобод людини, стримувати розвиток територіальної громади. Такі проблеми характерні для більшості органів місцевого самоврядування, що зумовлено не лише суб'єктивними, а й об'єктивними факторами. Муніципальні відносини регулюються в Україні кількома сотнями нормативно-правових актів різної юридичної сили, які часом вступають у протиріччя один з одним. При цьому в сільських та селищних радах немає посади юриста. Періодичне оновлення кадрів в органах місцевого самоврядування, висока змінюваність вітчизняного законодавства є однією з основних перешкод ефективного функціонування місцевої влади. Вирішенню цих проблем може значною мірою сприяти систематична і послідовна інформаційно-роз'яснювальна та просвітницька робота в сфері місцевого самоврядування.

Стаття 14 Закону України "Про асоціації органів місцевого самоврядування" закріплює за асоціаціями повноваження щодо здійснення методичної, правової та інформаційної допомоги органам місцевого самоврядування у здійсненні ними своїх повноважень; створення умов для підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування; сприяння органам місцевого самоврядування у підготовці проектів їх актів, програм соціально-економічного та культурного розвитку територіальних громад.

Із метою забезпечення виконання завдань по зазначених напрямках та в окремих сферах діяльності в Асоціації створені три секції: районних рад; міських (обласного та районного значення) та селищних рад (райцентри); а також секцію селищних і сільських рад. Всі вони працюють над питаннями, які стосуються конкретних повноважень представницьких органів відповідного рівня. Налагоджена систематична, послідовна, ґрунтовна аналітична, методична, наукова та просвітницька робота. Дієвим інструментом обговорення, осмислення існуючих проблем, вироблення колективної позиції для їх вирішення, акумулювання та посилення інтелектуального та організаційного потенціалу органів місцевого самоврядування є "круглі столи", виїзні збори та кушові семінари, які регулярно проводяться, на них піднімаються та обговорюються нагальні проблеми сіл, селищ, міст. Цикл семінарів побудований таким чином, щоби

охопити навчанням керівників усіх органів місцевого самоврядування Харківщини. Результативно проходять кушові семінари-практикуми для голів місцевих рад, які проводяться спільно з Харківською обласною радою та іншими організаціями, установами. Семінари відбуваються безпосередньо у районах Харківської області за участю залучених нами компетентних аналітиків і консультантів, з неодмінною прив'язкою матеріалу до конкретних реалій тієї чи іншої території. Головам рад надається можливість отримувати необхідні знання без "відриву" від роботи чи необхідності відправлятися в обласний центр у пошуках відповідей на свої питання. У кожному такому семінарі, як правило, проходять навчання до ста посадових осіб місцевих рад.

Тематика семінарів формується на основі пропозицій, звернень, які надходять від членів Асоціації, завдяки чому вона відображає реальну потребу працівників рад в роз'ясненні тих чи інших положень законодавства, що дозволяє і лекторам ефективно працювати, висвітлювати питання з прив'язкою до конкретних територій, надавати вичерпні відповіді на запитання слухачів. На семінарах неодноразово з лекціями виступали голова постійної комісії Харківської обласної ради з питань бюджету, головний редактор газети "Місцеве самоврядування", представники Головного управління державної казначейської служби України в Харківській області, Контрольно-ревізійного управління в Харківській області, Державної податкової служби у Харківській області, Державної фінансової інспекції в Харківській області, Департаменту фінансів облдержадміністрації, апарату Харківської обласної державної адміністрації, Обласної територіальної виборчої комісії, прокуратури Харківської області, Управління Служби безпеки України в Харківській області, УБОЗ ГУМВС України в Харківській області, Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П.Василенка, Харківського національного економічного університету, Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України, Державної установи "Науково-методичний центр інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів "Агроосвіта", проекту USAID "Агроінвест" та ін.

Ділові зустрічі у форматі круглих столів, конференцій, інтерактивне спілкування з керівниками та спеціалістами профільних закладів дозволяють не тільки підвищувати обізнаність посадових осіб місцевого самоврядування в законодавчих аспектах, але й зробити внесок у розробку та вдосконалення проектів базових законодавчих актів: про місцеве самоврядування, про місцеві державні адміністрації, про адміністративно-територіальний устрій, про засади державної регіональної політики, про об'єднання територіальних громад та ін.

Асоціації можна розглядати як організаційно-правову форму досягнення високого ступеня взаєморозуміння між органами держави та місцевого самоврядування, співробітництва між суб'єктами місцевого самоврядування, передачі досвіду та нових ідей з розв'язання проблем, які є спільними для них. З огляду на це асоціації відіграють вагомую роль в організації "доброго врядування", котрий є зразком для європейського управління, де застосовується принцип діалогу як основа для проведення переговорів, що знімає гостроту проблеми "дефіциту демократії" в політико – адміністративній системі ЄС.

У рамках підготовки та перепідготовки посадових осіб місцевих рад, розроблено і видано всім членам Асоціації "Бібліотечку керівника місцевої ради" - це спільний проект Асоціації, Всеукраїнської асоціації районних та обласних рад, Харківської обласної ради та всеукраїнської газети "Місьцеве самоврядування". Серія з семи книжок охоплює аналітику, роз'яснення, практичні поради та зразки документів щодо різних аспектів землекористування, формування місцевих бюджетів, антикорупційного законодавства та багато ін.

Асоціацією органів місцевого самоврядування Харківської області здійснюється реальний внесок у вирішення проблем територіальних громад. Так, після проведення семінару у м. Балаклея Асоціацією було порушено питання невідповідності вартості послуг для різних категорій землевласників за внесення даних до автоматизованої системи реєстрації державних актів на землю. Люди платили підчас невинправдану та непомірну ціну. Звернення Асоціації до управління Державного земельного кадастру у Харківській області, вищих державних органів були ретельно проаналізовані та враховані при підготовці постанови Кабінету Міністрів України, згідно якої тарифи за внесення даних в реєстр державних актів на землю упорядковані належним чином. В результаті майже удвічі була зменшена вартість послуг для громадян, які отримали державні акти на землю до 2006 року, коли ще не було автоматизованої системи реєстрації земельних ділянок.

Жвавий інтерес слухачів завжди викликають питання реалізації повноважень сільського та селищного голови; формування та виконання місцевих бюджетів; запобігання корупційних правопорушень; практика вирішення земельних спорів, окремі аспекти дисциплінарної, адміністративної, цивільної та кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування. Вивчення цих питань допомагає керівникам, депутатам та спеціалістам місцевих рад належним чином вирішувати управлінські, господарські, соціально-економічні, правові питання, від чого виграє не лише окрема людина, а й територіальна громада в цілому. Так, за висновками експертів, тільки завдяки правильному проведенню нормативної оцінки земель надходження до місцевих бюджетів за рахунок податків можуть збільшитися у кілька разів!

І навпаки: там, де посадовці недостатньо обізнані з вимогами закону і відповідальністю за його порушення, виникають зловживання і збитки для громади.

Зрозуміло, що значущість розвиненої мережі асоціацій органів місцевого самоуправління виходить за межі оцінок соціально – економічної та політичної ефективності, не завжди можна оцінити їх роботу у конкретних цифрах. Разом з тим, саме асоціації відіграють вагомую роль у розвитку соціальної солідарності, суспільної єдності, згуртованості громадян для вирішення питань місцевого значення. На перший погляд діяльність асоціацій органів місцевого самоуправління може видаватися малозначущою чи другорядною, однак насправді, як показує досвід зарубіжних країн, вона є потужним ресурсом розвитку та вагомим фактором впливу на різні аспекти стану справ не лише на рівні територіальних громад чи регіонів, а й країни в цілому.

З 2007 року Асоціацією органів місцевого самоврядування Харківської області реалізується програма з протидії корупційним зловживанням у сфері місцевого самоврядування. З цією метою було створено Регіональний антикорупційний центр при Асоціації, який організовує робочі зустрічі та семінари в яких беруть участь керівники та фахівці органів прокуратури, Управління Служби безпеки України в Харківській області, УБОЗ ГУМВС України в Харківській області. На семінарах розглядаються питання профілактики проявів корупції в органах місцевого самоврядування та запобігань порушенням фінансового законодавства, стан реалізації Національної антикорупційної стратегії на 2011-2015 роки [435] та виконання доручення Президента України щодо зменшення тиску правоохоронних і контролюючих органів на бізнес, органи місцевого самоврядування та інститути громадянського суспільства. Проведено 6 виїзних семінарів з питань антикорупційного законодавства в осередках Асоціації, за результатами яких розроблені спеціальні методичні рекомендації, а також 6 робочих зустрічей з керівництвом фінансової інспекції з питань врегулювання юридичних колізій в бюджетному законодавстві.

Сьогодні залишаються актуальними такі проблеми, як існування протиріч в антикорупційному законодавстві, зловживання, а в окремих випадках навіть свавілля, деяких правоохоронців при застосуванні цих норм до керівників сільських, селищних та районних рад. Зважаючи на це, створена система комплексної правової підтримки членів Асоціації з використанням принципів оперативної допомоги адвокатським захистом за індивідуальними угодами, комплексної системної роботи юристів антикорупційного центру за зверненнями посадових осіб органів місцевого самоврядування. У 2012 році допомога такого характеру була надана посадовим особам майже 70 членів Асоціації, підготовлено більше двадцяти позовних заяв до адміністративних, господарських та місцевих судів.

Асоціацією створюється (в процесі) науково-консультативна рада, в якій будуть працювати на громадських засадах науковці, фахівці у різних галузях з метою надання оперативної правової та іншої інформаційної допомоги членам Асоціації.

Асоціацією розроблено і схвалено типовий Кодекс етичної поведінки депутатів та посадових осіб органів місцевого самоврядування Харківської області. Експерти з Нідерландів, Великобританії та України під час тренінгів, що проводилися у рамках програми Ради Європи "Посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування в Україні" відзначали високий рівень підготовки, його системність та універсальність, у зв'язку з чим він був запропонований як типовий і рекомендований для розгляду та затвердження місцевим радам різного рівня [372]. Харківська обласна рада, одна з перших в Україні, внесла зміни до свого Регламенту доповнивши його окремим розділом з використанням положень Кодексу [373].

Здійснюючи узагальнення й поширення досвіду діяльності органів місцевого самоврядування з питань соціально-економічного та культурного розвитку Асоціація органів місцевого самоврядування Харківської області регулярно випускає інформаційні буклети, довідники. Запроваджено постійну практику інформування членів Асоціації про заходи, які відбуваються в Україні та за її межами і мають відношення до розвитку місцевого самоврядування. З цією метою на веб-сайті Асоціації створено розділи: "Огляд законодавства", "Міжмуніципальне, транскордонне співробітництво" та інші. У 2012 році на веб-сайті Асоціації опубліковано понад 300 новин, без урахування спеціальних статей і тематичних роз'яснень.

Представники Асоціації приймали участь у підготовці Термінологічного словника "Місьцеве самоврядування" [259], у якому розкривається зміст основних понять та термінів, які закріплені у Конституції України, законах та ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорах, що стосуються організації та забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування. Підготовлено й видано збірник регуляторних актів, які стосуються місцевого самоврядування "Регуляторна діяльність в Україні". [428]. З метою надання можливості читачам у систематизованому вигляді ознайомитися з нормативно-правовим забезпеченням управління комунальною власністю територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах та їх спільною власністю, було видано книгу "Комунальна власність в Україні. Нормативно-правове забезпечення" [427].

Для висвітлення діяльності органів місцевого самоврядування Харківської області на веб-сайті Асоціації створено "Сторінку місцевих рад", де члени Асоціації можуть безкоштовно й без обмеження обсягу публікувати новини, статті, рішення тощо. З метою розповсюдження

позитивного досвіду роботи місцевих рад із різних напрямків на сайті Асоціації створено окрему рубрику "Найкращий досвід", де розміщується тези до виступів з цих питань. Кожний бажаючий може ознайомитися з інформацією. Всього, станом на 01 січня 2013 року на веб-сайті Асоціації за останні два роки зафіксовано 18 579 відвідувачів з України, Російської Федерації, США, Польщі, Казахстану, Ізраїлю, Іспанії, Великобританії, Нідерландів та інших держав світу.

На виконання положень комплексної програми "Розвиток місцевого самоврядування на 2012-2016 роки" Асоціацією створено "Гарячу телефонну лінію", через яку радники президента Асоціації на громадських засадах надають інформаційну допомогу (склад радників та їх телефонні номери розміщено на веб-сайті Асоціації). Виконавчою дирекцією та службою радників президента Асоціації ведеться постійна інформаційно-роз'яснювальна робота, готуються відповіді на запити та звернення членів Асоціації. У 2012 році підготовлені роз'яснення щодо земельних відносин і спеціальних перевірок претендентів на посади у виконавчих апаратах рад, надавалися консультації та допомога в роботі з підрозділами Держказначейства з питань оплати видатків місцевих рад; розподілу додаткової дотації з Держбюджету на заробітну плату працівникам органів місцевого самоврядування; інших фінансових та правових питань. Відповідне інформаційне забезпечення дозволяє членам Асоціації не тільки бути обізнаними в питаннях змін законодавства, але й сприяють отриманню знань та позитивного досвіду, які мають важливе значення для правильної та ефективної організації роботи, пошуку шляхів вирішення існуючих проблем.

Асоціація здійснює інформаційну та методичну допомогу щодо організації участі територіальних громад у конкурсах спрямованих на розвиток місцевого самоврядування. У 2012 році надавалися консультації, проведені навчання та семінари для учасників таких конкурсів, проектів, грантів. Зокрема, це проект ЄС та ПРООН "Місцевий розвиток, орієнтований на громаду-2"; Всеукраїнський конкурс проектів та програм розвитку місцевого самоврядування; конкурси Міжнародного фонду "Відродження"; обласний конкурс міні-проектів розвитку територіальних громад "Разом в майбутнє" (на обласному конкурсі переможцями визнано 51 проєкт з 348 і надано співфінансування з обласного бюджету в обсязі 1 млн. 200 тис. грн.). Важливо, що в реалізації цих проєктів беруть безпосередню участь громади, що сприяє підвищенню їх самосвідомості, відповідальності, дає наочний приклад участі населення у вирішенні питань розвитку території.

На базі Асоціації створено обласний центр розвитку місцевого самоврядування, який буде надавати методичну допомогу представникам територіальних громад щодо їх участі у конкурсах, програмах, грантах.

У 2012 році Асоціація провела конкурс для дітей та молоді "Місцеве самоврядування – це ми!", в ньому взяли участь 218 школярів та більш ніж 150 студентів із 23 вузів Харківської області. Постійно проводиться конкурс: "Кращий працівник місцевого самоврядування". На веб-сайті Асоціації створено окремий розділ "Програми, конкурси, гранти", де зібрана інформація, необхідна всім, хто бажає взяти в них участь.

В сучасний період розбудови державності, становленні інститутів місцевого самоврядування, як самодостатніх органів влади в системі управління територіями, важливе значення має розвиток прикордонних, міжрегіональних, транскордонних та міжнародних зв'язків. Це дає можливість пошуку точок дотику для реалізації спільних проєктів з європейською спільнотою і колегами з інших регіонів та держав в умовах стрімкої глобалізації і необхідністю акумулювання ресурсів для протистояння кризовим явищам. Ефективність такого співробітництва досить висока, вигоди територіальні громади вже відчули беручи участь у проєкті Програми розвитку ООН та Європейського Союзу "Спільний розвиток, орієнтований на громаду". В рамках цього проєкту, що стартував на Харківщині в 2008 році, було виконано благоустрій територій та дитячих установ, модернізація мережі водопроводів і оснащення фельдшерсько-акушерських пунктів більш ніж на 6,5 млн. грн., з яких частка ПРООН та ЄС склала 3,3 млн. грн., обласного бюджету - 463 тис. грн., районних та інших місцевих бюджетів - 1,7 млн. грн., безпосередньо громад - 414 тис. грн.

Відповідно до ч. 8 ст. 9 Європейської хартії місцевого самоврядування [119] для цілей здійснення позик інвестиційного капіталу в межах закону органи місцевого самоврядування мають доступ до національного ринку капіталу. Забезпечення реалізації цього правового припису неможливе без добре функціонуючого фінансового ринку і кредитоспроможних органів місцевого самоврядування. В Західній Європі за активної участі асоціацій в організації місцевих запозичень допомагають автономні агентства, які діють на комерційній основі. Організація Фінанси муніципалітетів Фінляндії, яка належить асоціації місцевих органів влади, забезпечує консолідацію боргів муніципальних органів. В Швеції "Комман Інвест", яка належить асоціації місцевих органів влади, але функціонує на основі приватної власності і займається кредитуванням органів місцевого самоврядування. "Кредит Комуналь де Бельжик" знаходиться у спільному володінні бельгійського уряду і місцевих органів влади, а головним джерелом фінансування є депозити. В Данії місцеві органи влади спільно заснували кооперативний муніципальний банк. Досвід розвинутих країн свідчить, що асоціації відіграють важливу роль в організації муніципальних фінансових корпорацій, разом з тим вони управляються на комерційних принципах і конкурують за капітал і позичальників. В такій ситуації агентства забезпечують покриття ризиків, краще використовують

ефект економії на масштабах і застосовують свої знання місцевих органів влади та їх фінансового потенціалу для отримання доступу до комерційного кредиту на більш вигідних умовах. [230].

Європейські стандарти співробітництва органів місцевого самоврядування закріплені в ст. 10 Європейської хартії місцевого самоврядування. Для виконання завдань, що становлять спільний інтерес органи місцевого самоврядування мають право, здійснюючи свої повноваження, співробітничати та в межах закону створювати консорціуми. Органи місцевого самоврядування мають право на умовах, які можуть бути передбачені законом, співробітничати з органами місцевого самоврядування інших держав. Право органів місцевого самоврядування бути членом асоціації з метою захисту і заохочення їхніх спільних інтересів, а також бути членом міжнародної асоціації органів місцевого самоврядування визнається кожною державою. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" закріплює право органів місцевого самоврядування та їх асоціацій входити до відповідних міжнародних асоціацій, інших добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 15).

Економіко-географічне положення Харківської області, яка має статус прикордонної, наявність транскордонних магістральних транспортних комунікацій, історичні та культурні традиції дозволяють підтримувати стабільні та взаємовигідні зв'язки з російськими колегами. Співпраця з Асоціацією "Рада муніципальних утворень Белгородської області" дає цінну можливість ознайомитися з досвідом російських колег, об'єднати зусилля для спільного і взаємовигідного використання інтелектуального, кадрового, технологічного потенціалу. Розвиваючи різні напрямки співпраці з російськими колегами, органи місцевого самоврядування Харківщини ведуть активні договірні процеси, укладають все більше ділових, розробляють спільні інноваційні проекти. Розвитку вертикально і горизонтально інтегрованої системи транскордонних відносин активно сприяє реалізація спільного перспективного проекту – "Єврорегіон "Слобожанщина", створеного Харківською і Белгородською областями. Таке партнерство відкриває широкі перспективи, в тому числі, в рамках реалізації проекту спільного екологічного оздоровлення басейну річки Сівєрський Донець, що протікає через Білгородську і Ростовську області Росії, Харківську, Донецьку та Луганську області України.

Асоціацією органів місцевого самоврядування Харківської області та Радою муніципальних утворень Белгородської області підписано Програму прикордонного (транскордонного) міжмуніципального співробітництва з розвитку місцевого самоврядування Харківської та Белгородської областей на 2012–2014 роки. Програма спрямована на створення, розробку і реалізацію двосторонніх проектів, що сприяють розвитку інститутів місцевого самоврядування, в тому числі на прикордонних територіях; посилення координації діяльності органів самоврядування, науковців,

бізнесу, інститутів громадянського суспільства, що займаються вирішенням проблем муніципального розвитку.

Особливого значення в контексті пошуку найбільш оптимальних шляхів реформування місцевого самоврядування набуває питання міжмуніципального співробітництва. Перед органами місцевого самоврядування стоять виклики, які неможливо вирішити без об'єднання їх зусиль, а тому альтернатив міжмуніципальному співробітництву не так уже й багато. Разом з тим перепон на цьому шляху немало, це: а) політичні розбіжності між місцевими радами, більшість у яких складають представники різних партій; б) складність юридичних процедур та форм міжмуніципальної співпраці; в) брак фінансових ресурсів; г) прагнення до незалежності та абсолютизація автономії; д) відсутність досвіду.

У 2012 році службою радників президента Асоціації, її виконавчою дирекцією, представниками органів місцевого самоврядування Харківської області опрацьовано наступні проекти: створення регіонів міжмуніципального співробітництва "Сівєрський Донець" та "Земля Слобожанська" у формі багатосторонніх угод між органами місцевого самоврядування Харківської області.

Розширюється практика міжрегіонального співробітництва з органами місцевого самоврядування інших регіонів України. У жовтні 2012 року за ініціативою Асоціації органів місцевого самоврядування Харківської області та Асоціації місцевих рад "Ради Львівщини" відбулася відео-, інтернет-конференція "Адміністративно-територіальний устрій та місцеве самоврядування України: сучасний стан, шляхи розвитку та вдосконалення", в ході якої укладено угоду про співробітництво між Харківською та Львівською обласними радами, яка відкриває перспективи розвитку співпраці між обласними радами Східної та Західної України. Підготовлено та направлено спільне звернення щодо співфінансування проектів транскордонного співробітництва від голів Харківської та Львівської обласних рад до Кабінету міністрів України.

Асоціацією органів місцевого самоврядування Харківської області проводиться активна робота і по такому важливому напрямку, як науково-методичне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування. Між Асоціацією та Науково-дослідним інститутом державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України підписано договір на виконання дослідницьких робіт у сфері розвитку місцевого самоврядування, яким передбачені наступні напрямки: а) вдосконалення конституційного регулювання системно-структурної організації місцевого самоврядування в Україні; б) імплементація принципів Європейської хартії місцевого самоврядування в Україні; в) підготовка концепція проекту Закону України "Про внесення змін до Розділу XI Конституції України"; г) розробка науково-консультативного висновку на проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про органи

самоорганізації населення"" та інше. Така співпраця стає реальним науковим супроводом діяльності органів місцевого самоврядування та Асоціації, що вигідно вирізняє Харківщину від інших регіонів України.

Належна організація роботи асоціацій органів місцевого самоврядування дає змогу: а) виявити дублювання функцій і повноважень в системі місцевого самоврядування, ліквідувати розпилювання сил органів і посадових осіб, коштів місцевого бюджету; б) отримувати найбільш повну і достовірну інформацію про всі процеси, які відбуваються на місцевому рівні; в) виявити недоліки та сформулювати відповідні пропозиції щодо їх усунення; г) підвищити результативність, ефективність та дієвість системи місцевого самоврядування в цілому і кожного її суб'єкта окремо.

Асоціація постійно працює і над створенням умов щодо підвищення працездатності посадових осіб місцевих рад та депутатів, сприяє формуванню здорового способу життя, спілкуванню у позаробочий час (у 2011 році було створено депутатський спортивний клуб "Білія"). За участі депутатів були організовані футбольні та волейбольних матчі, турніри з бильярд, змагання з тенісу тощо. Депутати всіх рівнів рад систематично беруть участь у щорічній Спартакіаді у м. Алушта.

Вибір тієї чи іншої форми діяльності асоціації залежить від конкретних обставин й має бути підпорядкованим задачі забезпечення найбільшої ефективності. Слід виходити з того, яка з форм і в якій мірі дозволяє досягти найкращого результату, як швидко він може бути досягнутим, наскільки ця форма відповідає поставленим завданням, існуючим обставинам та характеру суспільних відносин, а також залучення яких ресурсів і в якому обсязі є необхідним. Використання різноманітних форм діяльності асоціацій має відповідати не лише принципам законності, добровільності, рівноправності членів, самоврядності, самостійності у визначенні напрямів своєї діяльності, відкритості і публічності, а також таким критеріям, як цілеспрямованість, наукове обґрунтування, плановість, практичність та економічність.

Фінансовою та матеріальною основою діяльності асоціації є вступні та членські внески, кошти з інших джерел дозволених законодавством. Однак практично для усіх асоціацій актуальною є проблема пов'язана з недостатнім фінансуванням. Членські внески в Асоціації органів місцевого самоврядування Харківської області встановлені у мінімальному розмірі (наприклад, для сільської ради це 50 гривень на місяць), але й вони сплачуються нажалі нерегулярно. Як результат – обмеженість можливостей Асоціації розширювати роботу, залучати більш широке коло фахових спеціалістів. Про придбання необхідної оргтехніки та своєчасну виплату зарплати взагалі мова не йде. Як вже зазначалося, служба радників Президента Асоціації працює на громадських засадах. Але, якщо будувати роботу на більш міцному фундаменті, то необхідні надійні джерела фінансування, що дозволить ефективно реалізовувати всі програми. Так, наприклад, на підтримку статутної діяльності трьох всеукраїнських асоціацій у бюджеті 2013 року передбачено

виділення 1 млн. грн. Аналогічним чином слід підтримувати (звичайно у інших розмірах) і об'єднання органів місцевого самоврядування на регіональних рівнях. Треба зробити все можливе для того, щоб об'єднання органів місцевого самоврядування активно сприяли підвищенню ефективності їх роботи, наближали їх до того стану, коли вони дійсно зможуть бути господарями, спроможними навести лад, створити умови для підвищення потенціалу територіальних громад і, як наслідок - покращення життя населення.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА:
УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ**

Монографія

Харків 2013

Рекомендовано до видання Вченою радою Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, протокол № 6/183-9 від 25 червня 2013 р.

Автори: д.держ.упр. *Чернов С. І.* (вступ); д.держ.упр., проф. *Куц Ю. О.* (1.1, висновки), к.держ.упр. *Безуглий О. В.* (1.2, 3.1, 3.2, 3.3); к.держ.упр. *Лиска О. Г.* (1.3, 2.3); д.філос.н., проф. *Калиновський Ю. Ю.* (1.4); д.політ.н., проф. *Поліщук І. О.* (1.5); к.держ.упр. *Червякова О. В.* (1.6); к.держ.упр. доц. *Ворона П. В.* (2.1, 2.1.2, 2.1.4, 4.8); народний депутат України *Аверченко С. М.* (2.1.1); аспірант *Черкас О. Г.* (2.1.3); магістр *Ільченко О. В.* (2.1.4); к.соц.н., доц. *Шепеленко І. П.* (2.2); к.держ.упр. *Сергеева О. Ю.* (2.4); аспірант *Сидоренко Н. О.* (2.5); д.філос.н., проф. *Денисенко І. Д.* (3.4); к.ю.н., доц. *Севостьянова І. Є.* (3.5); аспірант *Сердюкова О. Є.* (3.6); д.політ.н. доц. *Куц Г. М.* (4.1); к.вет.н., доц. *Ляхович Л. М.* (4.1); магістр *Костіна Н. А.* (4.2, 4.8); к.політ.н., доц. *Нагорняк Т. Л.* (4.3); здобувач *Пахомова О. М.* (4.4); к.політ.н. доц. *Вінникова Н. А.* (4.5); к.політ.н. *Наконечний В. В.* (4.6); к.ю.н., доц. *Тітов М. І.* (4.7); д.ю.н., проф. *Любченко П. М.* (4.7); к.держ.упр. *Збукар В. П.* (4.9); д.держ.упр., проф. *Руденко О. М.* (5.1); аспірант *Гура С. В.* (5.1); д.держ.упр. *Алексєєв В. М.* (5.2); к.е.н., доц. *Золотарьов В. Ф.* (5.3); к.держ.упр. *Ковальова О. М.* (5.4); к.держ.упр. *Решевець О. В.* (5.5); аспірант *Вишлова-Пилєва І. І.* (5.6); к.військ.н., доц. *Орлов М. М.* (6.1, 6.2, 6.3).

Рецензенти: д.держ.упр., проф., завідувач кафедри державного управління Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України *В. М. Мартиненко*; д.держ.упр., проф., професор кафедри політології та філософії Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України *О. В. Радченко*; д.політ.н., проф., провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України *С. Ю. Римаренко*.

Територіальна громада: управління розвитком : [Моногр.] / Ю. О. Куц, О. В. Решевець / За заг. ред. Ю. О. Куца – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2013. – 540 с.

У монографії розглянуто теоретико-методологічні засади механізмів управління розвитком територіальної громади, висвітлено її дієвий потенціал у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Призначено для науковців та фахівців, що займаються проблематикою державного управління, місцевого самоврядування й управління розвитком територіальної громади, керівників та працівників місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також докторантів, аспірантів і слухачів магістерської форми підготовки з державного управління та державної служби.

Бібліогр.: 594 назв.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	5
1.1. Концептуалізація територіальної громади в проблемному полі державного управління	5
1.2. Передумови сучасного розвитку територіальних громад в Україні	14
1.3. Будівництво територіальної громади як альтернативний напрямок її розвитку	17
1.4. Роль правової культури субсидіарності в управлінні розвитком територіальної громади	29
1.5. Вплив історичної специфіки України на формування регіональних територіальних громад: політико-культурний аспект	42
1.6. Трансформаційні тенденції місцевого самоврядування в умовах суспільних змін	52
Розділ 2. РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	63
2.1. Територіальна громада в системі місцевого самоврядування у державах пострадянського простору	63
2.1.1. Територіальна громада і місцеве саморядування в Республіці Білорусь	66
2.1.2. Особливості розвитку територіальної громади і місцевого самоврядування держав Закавказзя	76
2.1.3. Прибалтійський розвиток місцевого самоврядування: від району до територіальної громади	94
2.1.4. Територіальна громада в казахській системі місцевого самоврядування: євразійська трансформація	108
2.2. Соціально-просторова організація територіальної громади сучасного міста: зарубіжний досвід	117
2.3. Роль вищих навчальних закладів у розвитку територіальної громади: зарубіжний досвід	135
2.4. Мовний чинник у формуванні та розвитку територіальної громади: світовий досвід	144
2.5. Міжнародне співробітництво представницьких органів територіальних громад України	159

Розділ 3. СТАЛІЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ...	180
3.1. Принципи сталого розвитку	180
3.2. Особливості упровадження теорії сталого розвитку у міських та сільських громадах	186
3.3. Інформаційне супроводження сталого розвитку громад	192
3.4. Управління розвитком територіальної громади в контексті мережного підходу	197
3.5. Гарантії захисту прав територіальної громади	211
3.6. Інноваційна складова сталого розвитку територіальної громади	223
Розділ 4. СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	236
4.1. Транспарентність органів місцевого самоврядування: пріоритетні іміджеві стратегії	236
4.2. Впровадження електронного врядування в роботу органів місцевого самоврядування	249
4.3. Територіальна громада у контексті брендингу міст: світовий та український досвід	260
4.4. Діяльність представницьких органів територіальної громади щодо формування соціальності неповнолітніх у місті	278
4.5. "Демократія он-лайн": роль інформаційних технологій у формуванні інтерактивного простору територіальної громади	287
4.6. Децентралізація владних повноважень на рівні міської територіальної громади: управлінський вимір	300
4.7. Асоціації органів місцевого самоврядування – ефективний інструмент розвитку територіальних громад	315
4.8. Впровадження проектних технологій у діяльність територіальних громад Полтавської області	332
4.9. Діяльність органів місцевого самоврядування щодо стратегічного планування розвитку територіальної громади	339
Розділ 5. РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	351
5.1. Державне управління ресурсним розвитком територіальної громади: проблеми, напрями, пріоритети	351
5.2. Власність – матеріальне забезпечення розвитку територіальної громади	369
5.3. Управління майном комунальної власності	385
5.4. Комунальна власність як майнова основа розбудови територіальних громад	402
5.5. Державна політика забезпечення розвитку інвестиційної діяльності на рівні територіальної громади	427
5.6. Соціальна ефективність як критерій розвитку територіальної громади	436

Розділ 6. МЕХАНІЗМИ УЧАСТІ ГРОМАДИ В СИСТЕМІ ВЗАЄМОДІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ	452
6.1. Історичний досвід участі громади в системі взаємодії органів виконавчої влади регіонального рівня	452
6.2. Система органів публічної влади в Україні	472
6.3. Напрями реалізації функцій, які покладені на органи місцевого самоврядування в контексті взаємодії у сфері охорони правопорядку	475
ВИСНОВКИ	483
ДОДАТКИ	488
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	493
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	534